

A ZSIDÓ

A MAGYAR KÖZMONDÁSBAN

ÍRTA

Dr FLESCH ÁRMIN

Az IMIT 1908. évi Évkönyvéből.

BUDAPEST

Ha semminemű történelmi kútforrás sem igazolná, hogy a zsidóság Magyarországon mindenkor feltalálta hazáját és hogy e két nép felismerve közös keleti származását, lelkének összhangját és jellemének rokonságát, egy szívvel, egy lélekkel élt és halt azért a talajért, melyet hazai földnek nevezett: mefyért együtt áldoztak munkájukkal, együtt szenvedtek balsorsának elűzéséért és reménykedtek jövő boldogulásáért: a közmondásokban megnyilatkozó szellem, melyről csak annyit tudunk, hogy a népelet gondolkodásának, lelki érzületének legközvetlenebb tolmácsa, egy ismeretlen népjury mely nem árulja el hol, mi kor, kiktől keletkeztek, legékebben tanítja, hogy a magyar ember felismerte a zsidókban a testvért, a szintén elnyomott népfajt mindegyik mint sziget van körülvéve az ellenségek oceánjától, elhagyatva mindenkitől, sehol egyiknek sincs sem rokonfaja, sem rokonnyelvet beszélő néptestvére és ezért hazánk ezeréves fennállása óta mint még ma is magyar és zsidó, mint a közös édesanyának, a hazának hú gyermekei osztják meg sorsukat örömben és bánatban.

Egy a mi népünkől, így nevezi a közmondás a zsidót. Sok népfaj lakott ősidők óta a Kárpátoktól az Adriáig terjedő földrészen, szlávok, ruthének, oláhok és szerbek, németek és vendek, horvátok, szászok, oroszok, tótok és örmények, ezek mindannyian saját nyelvüket, nemzetiségi ábrándjaikat, függetlenségi eszméiket iparkodtak megvalósítani és azért csak igen lassan, nehe-

zen tudtak és akartak beleolvadni a magyar nemzettestbe, nehezen és csak az erőszak nyomása alatt sajátították el a magyar haza nyelvét, szítták magukba a magyar kultúra szellemét; míg a zsidó nép csakis vallásában akarta megőrizni különválását, de egyebekben mindenben és mindenkoron akart és tudott is érezni és összeolvadni a magyar néppel. Nem is mehetett volna át ezen mondás a nép köztudatába az évszázadok hosszú során át, ha nem lett volna egy élettapasztalat eredménye, mert jól tudjuk, hogy a közmondás rendszerint mély igazságot rejtő, a nép felfogásának megfelelő benyomásnak tolmácsolója. Felismerte a magyar a zsidóban a vele minden tekintetben rokonérzésű embert, kiben úgy, mint ő benne, van kedély, hisz szeret énekelni és pedig közös bánatos sorsuknál fogva mélabús akkordokban «*sírva vigad a magyar*», de a zsidó is; mindkettő egyaránt szeret szónokolni, tüzes, lelkes beszédekben dicsőíteni nagyjait, kiknek erényeit követendő példa gyanánt tünteti fel. *Szomszédjának* nevezi a zsidót, mint a kihez közel van nemcsak térbelileg, hanem sokkal inkább lelkében vele rokonszenvez és benne jóakaró tanácsadót ismert fel. Hogy a zsidót tényleg értelmes embernek tartották mindig, ez többé-kevésbé minden népfaj közmondásában feltalálható, maga az egész világon elterjedt jargon is — mely tehát csak zsidóktól keletkezhetett — oly általánosan ismert igazságnak tartotta ezt, hogy mint közismeretű szóbeszédet versbe szedte: *Gott soil hűién vor jüdischen Mouch (agyvelő) Golt soil hátén vor goischen Koach (erő)* — vagyis a já felfogást a maga előnyével és hátrányával egyaránt

bevallotta. A zsidóra sok rossz tulajdonságot kentek rá, sok gúny és megvetés lett osztályrésze, de értelmességét senki soha meg nem tagadta.

Élelmes, mint a zsidó — mondja a magyar közmondás, mely ezen rövid néhány szóban kitűnően jellemzi e népet. Igenis a különböző idők és viszonyok közepette, melyek közé a zsidóság került, a sok kivételes törvények közepette, melyet ellene alkalmaztak, az üldözés daczára is fönn tudta magát tartani, volt annyi élelmessége, testi és szívbeli ereje, hogy a hullámok fölé tudott emelkedni és magát megmenteni. Gyakorlati érzékét örökíti meg a magyar közmondás e szavaiban: *Voltra nem ad a zsidó*. A jelennel való foglalkozás, követelményeinek megértése a legfőbb gyakorlati életbölcesség. Mit használnál a múlt dicsőségében való elmélyedés, mikor előtünk a jelen sivársága tárul fel, mit használt volna a zsidónak a középkorban, mikor társadalmilag megvetett osztályt képezett, esetleg sok helyütt sokszor külön zsidó ruhát kelle hordania a sárga folttal, hengeralakú föveggel és egyéb a szeretet nevében kieszelt megalázásával az Isten képmására alkotott lényeknek — mi haszna, ha valaki most szegény, de egykor gazdag volt — ki ad arra valamit ?

Talán mióta zsidók is részesei a nemesítéseknek, elveszti hatályát ezen közmondás, mert ma a zsidó is ad a voltra nemcsak lelkében, mert arra mindig adott.

A családi életben nagy szerepet játszott az, hogy kik voltak a szülők, az elődök, milyen volt az erkölcsük, de ma már csak a társadalmi állást ille-

tőleg keresi a voltat, vajjon nem voltak elődei között is kitüntetettek vagy gazdagok?

Udvarias görög, buta zsidó, becsületes cigány lehetetlenség. A zsidót tényleg jó szívéen kívül józan esze tartotta fenn, össze kellett szednie minden tehetségét, hogy a sok rá rótt teher, adó és zaklatás közepette önmagát és családját fenn tudja tartani — és ezért minden rendelkezésére álló eszközt igénybe kellett vennie, hogy célját elérje. Az élelmességnek nagyon közel álló szomszédja a ravaszság és ezen tulajdonságot is felismerte a nép, azért vette közszájára: *Ravasz, adut a zsidó-í/örötj.* Tudvalevőleg e két nép legfőbb foglalkozása a kereskedelem és ezen tér a legalkalmasabb arra, hogy a csalás fogalmával hozzuk összeköttetésbe. A vevő nem ismeri sok esetben az árú értékét, s a bevásárlás és eladás ára közti különbséget, mely a kereskedő javára esik, csalással szerzettnek hajlandó minősíteni. Mi csoda tehát, ha a nem mindig gondolkodó tömeg, mely azonkívül szeret csipkelődni és gúnyolódni egyszerűen kimondta : *Ritka zsidó család nélkül — csal, mint a zsidó, metj-vaijyok, mint a zsidó fontja* — ezzel a bizonytalanságot, az ingadozást akarván kifejezni. Ilyen ez is: *Ic/az vaun ^ i-s^t. a[^]rir a zsidó fontja.* De hogy a magyar a zsidóval szemben évelődéssel élt akkor is, mikor általánosítva csalónak nevezett minden zsidót: kitűnik abból, hogy humorosan fogta fel a csalás azon fogalmát, mellyel a zsidót összefüggésbe hozta. *Csaljuk meg a zsidót* — alkalmazta önmagára, ha ketten gyűjtanak pipára egy gyűjtővel, vagy ha az égő gyufát akkor oltjuk el, mikor már közel ér a

meggyújtandóhoz, továbbá azon közmondásában: *Megcsalta, mint zsidó a lovát.* Ugyanis Szatmár megyében történt, hogy egy szegény zsidó bevitt abrakot az istállóba, odatartotta lámpását, hogy a lova lássa, azután eloltotta lámpását és az abrakot elvette, íme a néphumor a maga ártatlan tréfálódzásával és bizonyára nem ellenség az, kivel mulatozni szoktak.

Feltűnő jelenségnek mutat be a magyar népszellem egy ügyetlenséget, sőt majdnem butaságra valló esetet, ép azért, mert szokatlan és nem mindennapos tünet a zsidónál az ilyesmi, hogy mikor a zempléni megyei faluból kocsiján kiindul a zsidó kereskedni és hosszú bolyongás után ugyancsak a saját falujában találta magát, innen a minden eredménytelen és idővesztésre szokásos közmondás: *Olt tartóul.; hol a wáili zsidó.* Ártatlan tréfálódzás szülhette ama kissé nyers mondást — mi a köznép alacsony műveltségénél fogva szokásos tünet, hogy testi fogyatkozást nevetség tárgyává teszen : *Láttál-e vak zsidói pajnirshon szaladni* jól tudjuk, hogy papucsban a nem vak embernek sem könnyű dolog a szaladás. Különben is ezt olyan kérésre alkalmazzák tréfásan, a mit nem akarunk teljesíteni. A zsidó tolokodását figurázza ki a közmondás: *zsidó ran a kártyában* — ha keveiés közben a képes lap van felfelé fordítva. *Asszonyok zsidaja* — a ki közvetíti és bevásárolja az asszonyok szükségleteit. Azért terjedhetett el az a felfogas, is, hogy *zsidóval találkozni szerencse*, mert rá lehetett bízni nemcsak üzleti dolgokat, hanem bármily fontos küldetést is, hisz nem is volt kiváló úri család, melynek nem volt a maga *házi zsidaja*, ez volt

az ő mozgó postája; azért tehát természetes, hogy jól bánt vele mindenki. Ha azt, ki a zsidót bántotta, kár érte, mintegy ítéletet tartott fölötte a népszava, mond-c ván: *úgy jár, a ki zsidónál: nem köszön*, mert nem a hatalmától való félelem vagy támadó fellépésétől tarthattak, hisz a zsidó örölt, ha őt hagyták békében — és a zsidóval szemben bárki is éreztehetette felsőbbségét — íme a közmondás: *félre zsidó, paraszt jön* — hanem a ki a zsidónak gyöngesége tudatában tanúsított alázatosságát fogadta durva lélekkel: abban az elfogultság oly mértékben volt kifejlődve, hogy bizonyára más emberrel szemben is ekkép viselkedett és mások sem igen iparkodtak őt boldogítani és örültek veszedelmén.

Felismerték a zsidó szerepét a gazdaság terén — *ritka vásár zsidó nélkül* — és *egy zsidó nélkül megeshetne a vásár*, de már sok vagy mind nélkül bizony nem. *Vásár előtt van esze, mint a zsidónak*, tartja a példabeszéd, mert a ki nem volt oly életrevaló, hogy érdekeit meg tudta védeni, hogy kihasználja azon alkalmat szüségleteinek beszerzésére: az tényleg élheterlen. A zsidó saját érdekét ösztönszerűleg iparkodott érvényre juttatni, a nélkül, hogy mást ezáltal megkárosított volna (ki nem szeretne olcsóbb pénzen bevásárolni valamit?) fel is jegyzi az élet minden mozzanatát visszatükröző közmondás: *alkuszik, mini cigány a lóra, a zsidó a gyapjúra*. Annak különösen lóra van szüksége, míg a zsidó ép a gyapjúra alkuszik — bizonyára másra is, csakhogy ezen cikk-nél nagy különbség van és sokféle fokozat állapítható meg. Sok függött attól, hogy a vevő, vagy az eladó

értett-e jobban hozzá, hogy az árút előnyösebb vagy hátrányosabb oldalról tüntesse fel! Jellinek Adolf mondja: «a pénz kultusza minden időben világvallás volt, melynek hívői, papjai minden nép között megtalálhatók.» A magyar közmondás is azt tartja: *Zsidó is szereti Máriát a körmöczi aranyon*; tudvalevőleg az akkori ritkaságszámba menő aranypénzen Mária képe volt s bizony a zsidó sem dobja el magától e képet, ha az aranyon van rajt.

Összehozza egy kalap alá a népszava a zsidót az úrral és a más felekezetű pappal. *Szahát árral. Otrokácsot pappal. Mihályfalvát zsidóval a jó Isién sem győzi*, — gyakran váltakoztak e helyeken az urak, a papok és ennek természetes folyományképp az oda bevándorolt zsidók — ha akartak házalni — csakhamar elhagyták e helységet! *Pörös tehennek tőgyét prókátor feji, tejfölét bíró nyeli és bőrét a zsidói lesi*. Mesteri vonásokkal ecsetel egy egész életképet itt a közmondás. Régi rossz szokása a magyar embernek a perlekedés; nem hagyja jussát. De a prókátor nem azért van, hogy a perbeli tényeket mihamarább terelje az igazság medrébe, mert akkor nem sokszor fejhetné a tehenet: no meg a régi jó világban nem minden bíró fogadta meg a szentírás parancsát: ne vógy megvesztegetést, mert az el vakítja az okosnak is tiszta látóképességét. A zsidó tehát még a legtöbb hasznot hozta, mert valami 'énz csak csöpögött az ő révén. Eredeti gondolkodás tükröződik vissza ezen egymással absolute össze nem tartozó fogalmaknak egy kalap alá vonásában: *nines rosszabb a szegény zsidónál, a száraz sertésnél és*

a részeg asszonynál. A hivatásával ellentétes állapot tünteti fel itt a példaszó. A zsidónak legyen egy kis pénzecskéje, hogy azt a tőkét forogtassa; ha azzal nem rendelkezik — minthogy más foglalkozáshoz nem értett, vagy nem akart vesződni, vagy nem engedték, a mi kitűnik ezen tételből is, a mi közbeszédben alkalmaztatott: *Eb a zsidó kereskedés nélkül* — bizony nagyon szánalmas alak lehetett! Pia tehát teljesen szegény, akkor olyan torzszülött, mint ha a sertés, mely a szaporaság megtestesítője, száraz; vagy ha az asszony, mint az erkölcs hivatott képviselője, részeges. Érdekes szólás-mondás: *Zsidó jobbágy tárkins, tót jobbágy zsiros konyha, magyar jobbágy pörlőtárs.* A zsidó alattvaló jobbágyról mindig lehetett valamit lehúzni, volt a földesúrnak kit megzsarolni. Mi jellemzi jobban a magyar nép józanságát és a zsidó nép becsületességét, mint azon körülmény, hogy a közmondás a zsidók uzsoráskodásáról nem szól. Megörökítette, mint előtte szokatlan dolgot, a zsidók azon szokását, hogy étkezésnél, a templomban, de némelyek minden körülmények között a főveget fejükön tartják — és azért, ha egy nem-zsidó sem emelte le a kalapját, rámondták: *Zsiiló ran a házban.* Tréfás mondás: *Jó bor legyen katholicus, református, zsidó és lutheránus* — vagyis olyan erős, mint a katholicus az ő hitében; református: tiszta, vallásukban semmi szertartás sincs, még temploma is csak tiszta fehérre meszelt; zsidó jellegben azt emeli ki, hogy nincs megkeresztelve, a mi a bornál jelenti, hogy nincs akár vízzel, akár más fajjú borral mesterségesen összekeverve; végre lutheránus

alatt érti, hogy se hideg, se meleg — mert a bor-nál egyik tulajdonság sem kívánatos.

Ismerte a magyar nép a zsidónak ama parancsát, hogy csak olyat szabad ennie, a mi a vallás szabványai szerint van elkészítve. Innen a *nem kóser*, a mi voltaképp annyi, hogy nem tiszta dolog. Ha nagy számot akar kifejezni, azt mondja: *Annyi, mini Ó-Budán a zsidó gyerek*.

Ha azt akarja mondani, hogy valami nincs, ezt 'a humoros fordulatot használja: *Van, mint zsidónak szégeit szalonnája*. Hasonló szellem tükröződik e példabeszédből: *Mosolyog, mint Mózes a moslékra* — a disznó eledelére, mint valami hasznavethetetlenre vagy fölöslegesre alkalmazhatták. A bizonytalanságra és nem szilárd alapon nyugvó dologra mondja: *Nyugtalan, mint a bolygó zsidó*. Találón alkalmazta a magyar kálvinista mint bibliaforgató nép — bár e fölött is tréfálódzott., mondván, hogy a *biblia csak hal belliből áll*; — a lelki nyugodtság kifejezésére a zsidóság bolyongását legjobban feltüntető Jákob öse élményét, mondván: — *Jákob párnáján is elaltatnék* — tehát nem a külső körülmények adják a boldogságot, hanem a kinek lelkében olyan az összhang és egyensúly, mint a pátriárkáében — az megelégedett. A zsidó jámborság is mutatkozik, mint ellentéte a külső sivárságnak; mily gyakran látunk szerencsétleneket viszonyaik szerint mérlegelve, míg lelkük emelkedettségénél fogva megelégedés tölti el őket. A nép látta a jámborságot a kolduló zsidónál is és példabeszéd gyanánt használja: *Ájtatos, mint a koldus zsidó*. Nincs kizárva, hogy itt az ájtatos szó-

val az alázatosságot akarja feltüntetni, melyet a kolduló zsidó tanúsít, ha egy más felekezetbelijével találja magát szemben, mert ha zsidóval jó össze, akkor minden inkább, csak nem ájtatos és alázatos.

Dicséri a zsidók jó tulajdonságát, sőt követendő példának tartja azt mintegy mások elé és nem keresi, hogy érénye a szükség törvénye vagy önkénytes lelki sugallat következménye, csak felismeri a tényt és leszögezi az emlékezet számára: *összetartanak, mint a zsidók vagy a lutheránusok*, — hogy mindkettő sokszor volt részese az üldözésnek, az a történelemből közismeretű tény és hogy ilyenkor a kívülről jövő nyomás folytán az egymáshoz tartozók egyesülnek, ez természetes önvédelmi ösztön. De hogy a zsidóságban nagyjában az összetartás megvan, legalább az egész fajt érdeklő nagy események beálltával, az tagadhatatlan.

Hogy a közmondások nem mindig arany igazságok, az természetes. Hiszen a nép szavajárása szerint: *«a szó be nem töri az embernek a fejét»*. Mi csodálni való van azon, ha ugyanazon szellem, mely kimondja hogy: *a tát nem ember* — ép oly alaposággal kijelenti, hogy: *három görög, három török, három zsidó, kilenczpogány*, ahol a «pogány» nyilván a jellemre vonatkozik és nem a vallásra. De az utóbbiról is van a népies szólásmódnak nézete: *A zsidónak nines Krisztusa, nincs is annál; menyben jussa, van neki egy zöld papucsa, azzal csúszik a pokolba*. Szeretet nélkül való ez is: *Úgy bízzál a zsidóban, mint a trágyázatlan földben*, — vagy *zsidó az ördög fűrója* tehát eszköze, melylyel az ördög a földön műveit

alkotja, nagyon természetes, hogy nem valami szívesen látták sokan, mikor vagyunkájuk «*zsidó kézre került*». De hát ki akarja elismerni, hogy a saját szerencsétlenségének kovácsa? *Annyit ér, mint a pokolban egy zsidó. Benne van, mint zsidó a lóban* — mint azon-egy felfogásnak hajtásai.

Soha máskép, mint a társadalom bármely rétegével szemben, nem jár el magyar népszellem — mert közmondássá csak az válthatott és számíthatott a fönmaradásra, a mi lelkületének megfelelt a zsidóval sem. Kifigurázza egyes ferdeségeit, kineveti azt, a mit komikusnak rendellenesnek, szokatlannak, egyebektől elütőnek talál vagy legalább is oly látszatot mutat. Tényleg a finnyás, túlérzékeny, kényes természetű ember a nevetséges benyomását teszi már csak az ellentét kedvéért is, melylyel a többivel szemben feltűnik. íme: *Nyöszörög, mint zsidóban a fájdalom, — vagy jár mint zsidóba a fájás*. A magyar paraszt bizonyára nem oly fogékony a természeti behatásokkal szemben, mint a nehéz testi munkához nem szokott zsidó, ki életmódjában inkább szokik a kényelemhez. A ki ismeri a zsidók helyzetét a társadalomban egész a legutolsó évtizedekig, az teljes mértékben fogja tudni méltányolni a közmondásban kifejezésre jutott iróniának a jogosultságát — *fél, műd nagypénteken a zsidó, — vagy mint keresztől a zsidó*, — a minők nem mindig az ő gyávasága volt az oka! Honnan is tudott volna a zsidó a puskával bánni? Hol és mikor gyakorolta volna magát benne? Mert hogy a mai nemzedék zsidó ifjúságát már nem lehet gúnykép odaállítani ezen mondással: *illik neki*,

mint a zsidónak a puska, azt mindenki tudja, a ki a mai párbajozó és a sport összes nemeit űző és a lova-giasság összes kinövéseit elsajátító, a fegyvert nagyon is ügyesen kezelő ifjúságot ismeri. Hasonlóképp nem vehető rossz néven, ha a ghettó szűk falaiban az élet ezer keservével küzdő zsidó a társadalmi modor kellékeit nem mindig őrizte meg és ezért rászolgált égj' kicsúfolásra: *köpköd mint a zsidó*, ezzel ugyan nincs mondvá, hogy mások ezen illemszabvány ellen soha sem vétettek. Valószínűleg zsidó eredetű ezen mondás: *vaknak, sántának nincs helye a templomban*, bár ugyanazon bajban leledzik, a miben nemcsak sok közmondás, tehát a köznép szava, hanem a mi sok tudóst is szokott érni, ha zsidó ügyről van szó, mert ezekben a tudatlanság és teljes járatlanság napi-renden van, — hisz csak az áldozat bemutatásától volt eltiltva oly kohen, ki testi fogyatkozásban szenvedett, de hogy az ilyen templomban nem kapott volna helyet, arról a zsidóság nem tud semmit. Senki sem csodálkozik azon, ha olyan, ki nem ismeri alaposan a régi zsidó istentisztelet lényegét és mint idegen oda betoppan, látván ott az embereket hajlongani, rendetlenül izegni-mozogni, hallván az ütem nélküli szabálytalan összevisszaságban elénekelt vagy elsírt imákat: az ebből a benyomásból csak annyit visz magával, hogy biz ez ellentétben van azzal az ünne-pies komoly csenddel, azzal a szabályos pompát kifejtő istentisztelettel, milyen a többi vallásbeliek-nél található és az a közszellem, mely saját fáját vagy vallását sem kíméli, ha gúnyját, humorát ingerli, és minden, a mi ellenkezik a róla alkotott fogalom-

mai, tényleg ily érzést kelt fel bennünk: tehát ha lármás társaságot akar a magyar jellemezni, rámondja: *zsidó vecsernye*. E kifejezés a vesper-re hívó harangszóra emlékeztet, mely szabály és rend nélkül mintha egyik erősebb hang a másikat el akarná nyelni-túlkiabálni, tehát mikor gúnyolódik is a magyar, nem bántja a zsidók vallásos érzését, hanem összehasonlítja a saját vallásos életéhez tartozó dologgal, a mint a tudós Jelűnek megjegyzi: hogy mennyivel durvább a zsidóval szemben a német, ki kereken kimondja, hogyha összevisszaságot lát *«wie in der Judenschul»*. Olyan mint a zsidó templomban a rendtelenség. Minden zsidó tudja, hogy mennyi köze volt ezen zajongásnak a zsidók vallásához!? Semmi. Jele annak, hogy mai hitközségekben már van rend, szép összhangzatos ének, nincs zsidongás — egyik a másikat nem kiabálja túl. Az is igaz, hogy a mai modern zsidó nem is tölt félnapokat egyfolytában a templomban; nincs is neki annyi sütnivalója, mint annak volt, ki csak e helyütt érezte magát igazán szabadon, otthonosan, mert künn megvetés, gúny, lealázás volt osztályrésze, — nem is imádkozik a mai zsidó oly szívét-lelkét átható benső érzéssel, a mit nem lehet és nem szoktak hangjegyek szerint végezni: hanem mint a szív parancsolta, úgy hullámlázott ott az öröm és bánat, a panasz és a remény, a hála és a vigasz, a fohász és a köszönet.

Ennyi kritikát egyik testvér a másikkal szemben is mindig megenged magának, hisz minél közelebb állunk egymáshoz, annál inkább válik kötelességünkké egymás fogyatkozásait felismerve azon javítani és az

mellőzni. Nem is kellett nagyon fürkészni, hogy felismerje az egyszerű életmódot folytató magyar nép azt a pompaszeretetet, mely a zsidónak keletről fenmaradt szokását tárja fel, — bár ebben is rokon a magyarral, mert oly fényt és eleganciát, a melyet e két nép tud kifejteni öltözködésében és ünnepies alkalmak rendezésében: aligha lúd más nép e világon! Felismerte tehát a népszellem azt, hogy: *a zsidó asszonyon mindig fityeg valami*. Míg a magyar férfi fejt ki a nagy pompát és asszonya egyszerű, de, ízléses öltözékével arat tetszést: addig a zsidónál fordítva áll a dolog. És ez jellemzi a zsidó családi élet bensőségét. Már a talmud is előírja, hogy felesége iránt mutassa ki mindenki szeretetét azzal is, hogy öltöztesse szépen — ez az asszonyi természet követelménye, — inkább az étkezésben maradjon vagyoni arányán alacsonyabb fokon, de ruházkodásánál azon fölül iparkodjék hitvestársát megörventetni és tényleg a zsidó szív megnyilvánulása mutatkozik akkor is, hogy ha bármiféle jó keresete van a férjnek, legelső dolga, hogy az asszonynak vegyen valami megörvendeztetőt és az többnyire olyasmi, a mi fityeg rajta, akár ékszer vagy más dísz tárgy alakjában. Bemutat a példaszó egy zsidó asszonyt a maga árnyoldaláról is, és ha tudott volna erkölcsükre vonatkozólag erősebb vonásokat felhozni, bizonyára nem szégyelte volna magát; ugyanis azt mondja: *Líg-lóg, mint a brajgesz zsidóné majkója*, — a brajgesz szó alig jelenthet mást, mint a jargon nevét a mérges embernek; tehát egy ily indulatos természetű asszony nem vigyáz a hiúság parancs-

szavára, hanem rendetlenül öltözködik, a mely körülmény megérdemli a rovást. Betekintést enged a közmondás az ő rövid, de sokatmondó jellemzésével a zsidó családi élet egyes mozzanataiba, melylyel elég szép képet fest róla. Ha valaki nehéz életküzdelmet kénytelen folytatni, sokat vergődik, küzd az elemekkel rámondja: *közé vág, mint zsidó az egy lórnak*, — a mely jelenet bizonyára nem valami kéjútazás közben fordulhatott elő. Ez a példaszó: *zsidók között is a legöregebb hajtja a torát* — azt mutatja, hogy a míg a zsidó dolgozni tud, még ha öreg is, azért bajlódik még, bár ebből azt is lehet következtetni, hogy mert a *«gyeplőt kezében tartja»* kifejezést arra alkalmazzák, a ki a házi kormányt irányítja, vagyis a kinek az akarata érvényesül a családon belül, tehát a zsidó házakban az apa, ha mór öreg is. fentartja a tekintélyét. Ezen gondolat csillámlik át ezen tréfás, de sokatmondó nagyon is elterjedt szóláson: *zsidó is megverte fiát, mikor először nyert a kártyán.*

A zsidó életmódjáról még egy népdal-töredék emlékszik meg, bár ugyanazon gondolatot fejezi ki, mint a föntebb idézett:

Elment egyszer a zsidó
a szürke lovával
— vásárról vásárra —
megakadt a sárba
rákiált a lovára, gyű!

E népdal mellé ott van a forrásánál megjegyezve, hogy kuruez népdal. Oh, mily sokat mond e hely honnan fakadt! A hazáját védő, a hazájáért szen-

védő, harczoló, nélkülöző kurucz — hej, de más nótát szerzett volna a zsidóra, ha ellenségeinek tolt volna szekere, nem a lovát nevette volna ki: hanem még magnak se hagyott volna meg belőle; de hála a magyarok Istenének, mióta e két nép egymást megismerte, együtt küzdött a kettő: törökkel, tatárral, némettel, — vagy ha tudatlansággal, gyűlöletes előítéllettel, belső ellenséggel állottak szemben. Bár nem közmondás, de oly szépen és igazán van elmondva, hogy alkalmoszerűnek tartjuk idézni egy kiváló írónak szavait, melyekben állításaimat igazolja.

Így ír Eötvös Károly «Utazás a Balaton körül» című munkájában (I. köt. 162. oldal): «Hej zsidó, neked még a neved is csúfság! Ha szidni akarnak valakit, téged szidnak, ha ütni lehet valakit: téged ütnek. Ha áldozat kell száz közügyre: téled várják az áldozatot. Haragudnod semmiért sem szabad, panaszaidért kinevetnek. Ezer szegényed van: nem sajnálnak. Tíz gazdag embered van; irigység mar érte. Rossz embereidet a szemedre hányják, jó embereidért mindenki fukar a dicsérettel. Mostoha gyermeke vagy a művelt világnak. Orosz, német, franczia kikergetne a föld kerekességéből. Csak a mi jó magyar népünk van meg veled békekességben.

Hej zsidó, — száz ellenség rohant meg bennünket ötvenkét óv előtt. Huszárlónak, ágyús lónak, szekeres lónak húszezer ló kellett! S te összehajszoltad azt és kézre adtad felényi idő alatt, mint a mennyire vállalkoztál. Hová lett volna harczunk dicsősége, fajunk becsülete, ha nem lett volna lova a szabadságharcz hőseinek!» Tudta a magyar, hogy «zsidónak

zsidó a fajzata» — nem akarja az földni a vallását, nem is kereste és nem is akarta, hogy zsidó apának keresztény fia legyen, nincs sehol említés a kikeresztelkedett zsidóról, mert önszántából sohasem tette azt senki; a magyar pedig utálattal fordult el a lélekkufárság ily tünetétől, tehát nem is kényszerített soha senkit, mert tudta, hogy az ép úgy nem lehet jó keresztény, mint nem volt jó zsidó, mint fennmaradt egy kikeresztelkedett zsidóból lett mainzi preelatusnak örökségében egy aranyból készült macska és egér, alatta ezen felírással:

«So wenig iliese Katze diese Maus frisst
So wenig wird ein Jude ein guter Christ»

(Jellinek művében)

A magyar nem ismerte az erőszakos térítést, nem is törődött ő senkinek a lelki benső ügyeivel és hogy mily alakban imádja Istenét, a földolog volt nála, hogy szeretetműveiben mutassa meg, hogy imád egy Istent és hogy szeresse a magyar hazát, a magyar nemzetet. Meg is örökíté a magyar zsidónak ezt a rendithetlen hazaszeretetét ezen mondásban; *a zsidó csak zsidó marad, ha Bécsbe is vizik* — nem fejezhetett ezzel ki mást, mint erős, szíve mélyében gyökeredző magyar érzését, mert mint a magyar ember sem vetkőzik ki magyar sajátosságából, ha bele is keveredik a világvárosnak sokakat áthasonítani képes forgatagába: úgy a zsidó is, a ki magyarnak született, magyar szívet, magyar nyelvét, magyar hazaszeretetét soha el nem cseréli. Nem is találunk a magyar nép részéről olyan előítéletet, minő például

egy orosz közmondásból vet sötét árnyat a népre: *Üss agyon egy zsidót és negyven bűnődtől megszabadulsz!* Még az a közszájon forgó példaszó: *ha te vered az én zsidómat, ütöm én a te zsidódat* — sem magyar eredetű, úgy lett az a németből átfordítva» mert a közmondások gyakran vándorolnak néptől-népliez, olyanok, mint a pénz, forognak szerte a világban. A német szereti minden cselekedetét a jogosság mázával vonni be. A közmondás onnan ered: két nyitott postakocsi találkozik szemben egymással, mindegyikében ül egy zsidó. Az egyik kocsis felismeri a szembe jövő zsidóban azt az utast, ki utolsó utazása alkalmával nem adott neki borraivalót. Felhasználja a kínálkozó alkalmat és ostorával végig suhint rajta, a mit meglát a másik kocsis és a példaszó idézésével visszasuhint. A magyar ember nem is keres jogcímet arra, ha ép duhajkodó jó kedvében ráüt egyszer a zsidóra — rá üt az másra is. Feltűnő a magyar közmondásokban, hogy mindig a zsidó elnevezést használja, csak két ízben nevezi Izraelnek. *Járatlan Izraelben* — alkalmaztatik valakire, ki kezdő, ügyetlen újoncz különösen szerelmi ügyekben! *Kemény nyakú Izrael-nek* jellemzi a jellemszilárd népet, mely vallásához hű maradt, daczára a világszerte ellene irányított támadásnak, nem ingott meg lelki meggyőződésében, ha bármi vésszel is kelle szembeszállania. Még emléke se volna már Izrael népének, ha nem érdemesítette volna magát e névre, ha nem daczolt volna azzal a sok csábítással és csapással egyaránt, mellyel letiporni és megsemmisíteni akarták. Az igaz hitet, a biztos diadalt, a saját sorsának

javulásába helyezett reményét megörökíté a magyar
ezen mondásában: *Várja, mint zsidó a messiást.* —
Biz várjuk azt a kort, mikor megszűnik minden gyű-
lölet, minden ellenségeskedés, minden torzsalkodás
magyar és zsidó, ember és ember között.